

Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi
Journal of History Culture And Art Research

E-ISSN: 2147-0626 CİLT/VOLUME: 14 • SAYI/ISSUE 1 • (HAZİRAN/JUNE): 84-100

SAN SİLVESTRO ŞAPELİ'NDE BİZANS TIP SANATI: CÜZZAM

Byzantine Medical Art in the Chapel of San Silvestro: Leprosy

Aylin Aksoy

Öğr. Gör., Altınbaş Üniversitesi, Tıp Fakültesi, İstanbul, Türkiye
Lecturer, Altınbaş University, Faculty of Medicine, Istanbul, Türkiye

aylin.aksoy@altinbas.edu.tr

 0009-0000-6823-8451

Makale Bilgisi/Article Information

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 21.05.2025

Kabul Tarihi / Accepted: 12.06.2025

Yayın Tarihi / Published: 30.06.2025

Atıf: Aksoy, Aylin. "San Silvestro Şapeli'nde Bizans Tıp Sanatı: Cüzzam". *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi* (TAKSAD) 14/1 (Haziran 2025), 84-100.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15747233>

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi/This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yayıncı/Publisher: Karabük University • <https://dergipark.org.tr/tr/pub/taksad>

SAN SİLVESTRO ŞAPELİ'NDE BİZANS TIP SANATI: CÜZZAM

Öz:

Bu makale, San Silvestro Şapeli'nde yer alan ve İmparator Konstantin'in cüzzamlı hâlini konu alan 13. yüzyıl freskinden yola çıkarak, hastalık, beden ve otorite arasındaki ilişkiyi Bizans tıp geleneği ile modern mikrobiyolojik söylemler ekseninde karşılaştırmalı biçimde ele almaktadır. Bizans ikonografisinde hastalık, yalnızca bedensel bir çöküşün değil; aynı zamanda Tanrısal iradenin ve ahlaki durumun görsel bir dışavurumudur. Özellikle cüzzam gibi bulaşıcı ve görünür hastalıklar, günahın bedensel formu olarak resmedilmiş; bu hastalıkların tanısı tıbbi değil, ilahi yargının bir sonucu olarak görülmüştür. İncelenen freskte cüzzamlı olarak betimlenen İmparator Konstantin figürü, yalnızca hasta bir bireyi değil; aynı zamanda kırılmalı, ilahi onaya muhtaç bir politik bedeni temsil etmektedir. Bu bağlamda, fresk yalnızca bir iyileşme sahnesi değil, aynı zamanda iktidarın Tanrısal meşruiyetini yeniden tesis etme aracıdır. Çalışma, bu sahnedeki ikonografik detayları tahlil ederken, şifanın kaynağının ilahi şefaatten mikrobiyolojik bilgiye evrildiği tarihsel dönüşümü de sorgulamaktadır. Modern mikrobiyoloji, cüzzamı *Mycobacterium leprae* adlı patojenle açıklar ve fiziksel belirtiler üzerinden hastalığı teşhis eder. Buna karşın Bizans dünyasında cüzzam, hem bireyin ilahi düzenden sapmasını hem de toplumsal dışlanmayı sembolize eder. Fresk, bu açıdan yalnızca tıbbi değil, aynı zamanda teolojik, politik ve kültürel bir anlatı sunar. Bu makale, söz konusu freski tıbbi, ikonografik ve sembolik boyutlarıyla analiz ederek; geçmişten günümüze tıp bilgisinin nasıl temsilleştiğini ve bedenin hangi ideolojik katmanlarla yüklendiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Böylece, tarihsel bir sanat eserinden hareketle, hastalığın yalnızca biyolojik değil; aynı zamanda epistemolojik ve kültürel bir inşa olduğunu göstermektedir. San Silvestro Şapeli'nin duvarlarında donup kalmış bu sahneler, zamanın ötesinden bugüne seslenir: Beden yalnızca etten değil, inançtan, bilgiden ve iktidardan örülüdür. Ve her bir leke, yalnızca bir hastalık değil; bir çağın aynasıdır.

Anahtar Kelimeler: Cüzzam, Bizans tıbbi, San Silvestro Şapeli, Mikrobiyoloji, İkonografi

BYZANTINE MEDICAL ART IN THE SAN SİLVESTRO CHAPEL: LEPROSY

Abstract:

This article examines the interrelation between disease, the body, and authority through a comparative analysis of a 13th-century fresco located in the Chapel of San Silvestro, which depicts Emperor Constantine as a leper. In Byzantine iconography, illness is not merely a sign of physical decay; it is a visual manifestation of divine will and moral deterioration. Diseases such as leprosy, especially those that are contagious and visually apparent, were portrayed as bodily expressions of sin, with diagnosis understood not through medical means but as divine judgment. The figure of Constantine, portrayed as a leper, represents not just a sick individual, but a fragile political body subjected to the scrutiny of sacred legitimacy. Thus, the fresco functions not only as a scene of healing, but also as a symbolic reestablishment of imperial sanctity. While analyzing the iconographic details of the scene, this study also interrogates the historical transformation of the notion of healing from divine intercession to microbiological knowledge. Modern microbiology defines leprosy as an infection caused by *Mycobacterium leprae*, diagnosed through its physical symptoms. In contrast, Byzantine thought associated leprosy with spiritual transgression and social exclusion. The fresco, therefore, presents not only a medical image, but also a theological, political, and cultural narrative. By investigating the fresco through medical, iconographic, and symbolic dimensions, this article aims to reveal how medical knowledge has been represented from past to present, and how the body has been inscribed with ideological meanings across time. In this light, the fresco becomes more than an artwork it becomes a historical text. Frozen on the walls of San Silvestro, this scenes speaks across centuries: the body is composed not only of flesh, but also of belief, knowledge, and power. And each mark upon it is not merely a disease but a mirror of its age.

Keywords: Leprosy, Byzantine medicine, San Silvestro Chapel, Microbiology, Iconography

Giriş

Bizans ikonografisinde beden, yalnızca fizyolojik bir yapı ya da teolojik bir metafor değil; aynı zamanda siyasal meşruiyetin, mikrobiyolojik bilinçsizlikle iç içe geçmiş bir estetik strateji alanıdır. Bu çok katmanlı temsiller düzleminde cüzzam, yalnızca *Mycobacterium leprae* basilinin neden olduğu kronik bir enfeksiyon olarak değil; duyuşsal bütünlüğünü yitirmiş bir sinir sisteminin, ahlaki çözülmeyle özdeşleştirilen yüzey deformasyonlarının ve kamusal dışlanmanın görsel belleği olarak da karşımıza çıkar^{1;2}. Modern tıpta lepromatöz lepra olarak sınıflandırılan, özellikle Schwann hücrelerine yönelik basil invazyonu ile karakterize olan ve periferik nöropatiye, facies leprosa deformasyonlarına ve kemik rezorpsiyonlarına yol açan bu hastalık, Bizans'ın ikonografik evreninde yalnızca patolojik bir durum değil; günahın deriye, sinire ve kemiklere kazınmış biçimi olarak temellendirilmiştir^{3;4}. Sanatçının sahip olduğu sınırlı anatomi bilgisi, mikroskopik gözlemin yokluğu ve dönemin teolojik açıklamaları, bu hastalığı doğrudan değil; ışıık yönlendirmeleri, mimetik figür yerleşimleri, ikonografik sessizlikler ve metafizik semboller üzerinden dolaylı biçimde görünür kılmıştır^{5;6}. Özellikle altın fonun kullanımı, cüzzamlı bedeni zamansal gerçeklikten kopararak onu ilahi bir düzene yerleştirirken; figürün hareketsizliği, kas tonusunun kaybı, yüzeysel renk değişimleri ve mimetik donukluk, sinir iletimindeki kopuşların ve duyuşsal izolasyonun sanatsal birer göstergesine dönüşür⁷. Fresklerdeki bu figüratif pasiflik, yalnızca klinik semptomatolojinin değil, aynı zamanda ritüel bir dışlanmışlığın ve ruhsal bir askıya alınmışlığın da görsel karşılığıdır.

Bu çalışma, İtalya'nın L'Aquila kentinde konumlanan San Silvestro Şapeli'nde yer alan İmparator Konstantin fresk döngüsü üzerinden, Bizans'ın tıbbi yetersizliklerinin nasıl ikonografik estetiklerle telafi edildiğini, cüzzamın yalnızca bir patoloji olarak değil, bedende vücut bulan bir ontolojik kopuş olarak nasıl kurgulandığını ve nihayetinde iyileşmenin yalnızca klinik değil, kozmik bir düzleme nasıl taşındığını sorgulayan disiplinlerarası bir çözümlemeyi amaçlamaktadır. Çünkü burada cüzzamlı beden, ne sadece hasta ne sadece günahkârdır; o, mikrobiyolojik olmayan bir epistemolojinin, dışlanmışlığın estetik belleğine kazınmış sessiz bir anlatıcıdır.

Bizans'ta Cüzzamın Kavramsal ve Toplumsal Çerçevesi

Bizans tıp tarihinde cüzzam, yalnızca biyolojik bir enfeksiyon değil; aynı zamanda bireysel günahın maddi suretteki tezahürü ve kolektif korkunun disipline edici bir aracı olarak algılanmıştır. Helenistik tıbbın önde gelen figürlerinden Galen, bu hastalığı *elephantiasis* benzeri terimlerle tanımlarken, modern anlamda *Mycobacterium leprae*'nin varlığına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır⁸. Patolojik bozulmanın mikrobiyolojik kökeni bilinmediğinden, ciltteki lezyonlar, yüzeysel nodüller ve uzuv deformasyonları; hem

---

¹ J. C. Lastória ve M. A. M. M. Abreu, "Leprosy: Review of the Epidemiological, Clinical, and Etiopathogenic Aspects – Part 1," *Anais Brasileiros de Dermatologia* 89/2 (2014): 205–218, <https://doi.org/10.1590/abd1806-4841.20142245>.

² T. S. Miller ve J. W. Nesbitt, *Walking Corpses: Leprosy in Byzantium and the Medieval West* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 2014).

³ K. Bobosha vd., "Field-Evaluation of a New Lateral Flow Assay for Detection of Cellular and Humoral Immunity against *Mycobacterium leprae*," *PLOS Neglected Tropical Diseases* (2014), <https://doi.org/10.1371/journal.pntd.0002845>.

⁴ I. Bermann, "The Bacillus Leprae," *Archives of Medicine* 7 (1882): 203–215.

⁵ J. E. B. Edwards ve A. L. R. Gertsman (ed.), *Haunted Bodies: Gender and Embodiment in Medieval Europe* (Palgrave Macmillan, 2010).

⁶ K. Weitz (ed.), *The Embodied Self: Feminist Perspectives on Body Image* (Londra: Routledge, 2018).

⁷ Alexander Kazhdan (ed.), *The Oxford Dictionary of Byzantium*, 3 cilt (New York: Oxford University Press, 1991).

⁸ T. S. Miller ve J. W. Nesbitt, *Walking Corpses: Leprosy in Byzantium and the Medieval West* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 2014), 122

doğrudan şeytani etkiyle hem de ahlaki yozlaşmayla ilişkilendirilmiştir⁹. Bu algı, zamanla cüzzamı yalnızca tedavi edilmesi gereken bir hastalık değil, Tanrı’dan uzaklaşmanın cezai bir belirtisi hâline getirmiştir. Erken Hristiyanlık metinlerinde, özellikle de İsa’nın cüzzamlıları iyileştirdiği anlatılar, bu hastalığı bir tür ruhsal sınav olarak konumlandırır. Bu nedenle Bizans teolojisinde cüzzamlı beden, yalnızca bir taşıyıcı değil; aynı zamanda günahın görünür yüzü, ilahi gazabın maddesel izidir. Cüzzamlıların toplumdan soyutlanması da yalnızca sağlık tedbiri değil; ilahi düzene yönelik tehditlerin sınır dışına itilmesi anlamına geliyordu. Bu düşünsel zemin, Bizans toplumunun enformel teolojik bilinciyle tıbbi bilgi eksikliği arasında kurulan bir iktidar boşluğunda biçimlenmiştir. 7.yüzyıldan itibaren Leprosaria’lar olarak bilinen kurumlar, devlet ve kilise iş birliğiyle sistematik hâle getirilmiş, cüzzamlı bireyler şehirlerin dış mahallelerine, çoğunlukla mezarlıklara yakın bölgelere yerleştirilmiştir¹⁰. Bu yerleştirme stratejisi, cüzzamlı bedenin hem fiziksel hem metafizik bir sınırdan konumlandırılması anlamına gelir. “Ölüme yakın canlılar” olarak tarif edilen bu bireyler, yaşamla ölüm, kutsallıkla lanet, toplumla yalnızlık arasında mekânsal ve ontolojik olarak bir eşikte tutulmuştur. Böylece Bizans’ta cüzzam, yalnızca bir enfeksiyon değil; aynı zamanda ritüel ve ideolojik bir tecrit aracı hâline gelmiştir. İlginçtir ki, Bizans dünyasında cüzzamlı bireyler yalnızca dışlanmamış; aynı zamanda “yarı-kutsal” figürler olarak da temsil edilmiştir. Kilise, bu bireyleri sadaka toplamakla görevlendirebilmiş, onları hem günahın kefareti hem de merhametin nesnesi olarak araçsallaştırmıştır¹¹. Bu çelişkili konum, cüzzamlı bedenin hem cezalandırılan hem kutsanabilen bir varlık olarak okunmasına yol açar. Hukuki açıdan miras hakkından, evlenme özgürlüğünden ve kamusal görevlerden yoksun bırakılan bu bireyler, teolojik düzlemde hem Tanrı’ya yakın hem de toplumdan dışarıda tutulmuş bir ontolojik statüye sahiptir. Modern mikrobiyolojiye göre cüzzam, uzun süreli yakın temasla bulaşan ve bağışıklık sistemi zayıf bireylerde daha sık görülen, düşük bulaşıcılığa sahip bir hastalıktır¹². Ancak Bizans’ta bu bilgi mevcut olmadığından, yalnızca bir cüzzamlıya bakmak, onunla aynı ortamda bulunmak ya da adını anmak dahi sosyal damgalanma için yeterli hâle gelmiştir. Bu korku, tıbbi bilinçsizlikten değil, Tanrısal düzenin bozulmasıyla ilgili içselleştirilmiş bir tehlike algısından beslenmiştir.

Tüm bu tarihsel, tıbbi ve teopolitik bağlam bir araya geldiğinde, cüzzam Bizans kültüründe yalnızca tedavi edilmesi gereken bir hastalık değil; temsil edilmesi gereken bir kriz hâline gelir. Mikrobiyolojik bilinçten yoksun bu dönemde, hastalığın bedende yarattığı bozulma, bir tür görsel konuşmaya; toplumun ona yüklediği ahlaki ve dinsel anlamlar ise ikonografik bir dile dönüşür. Sanat, bu anlamda yalnızca estetik bir alan değil, patolojik olanın hem açıklayıcısı hem de örtücüsüdür. Özellikle imparatorluk figürleri üzerinden şekillenen cüzzam temsilleri, yalnızca bireysel bir çöküşü değil; Tanrısal düzenden sapmanın, siyasi otoritenin kırılganlığının ve ruhsal dönüşümün eşzamanlı görselleşmesini mümkün kılar. İşte bu bağlamda, San Silvestro Şapeli’nde yer alan İmparator Konstantin’e ait fresk döngüsü, Bizans’ın hem tıbbi bilgisizliğini hem de ikonografik dehasını bir araya getiren nadir örneklerden biri olarak karşımıza çıkar.

San Silvestro Şapeli Fresk Döngüsüne Anlatısal Bir Bakış

San Silvestro Şapeli’nde yer alan bu 13. yüzyıla ait fresk dizisi, İmparator Konstantin’in cüzzam hastalığına yakalanışını, saray hekimlerinin uygulama önerilerini ve nihayetinde Aziz Petrus ile Aziz Paulus’un ilahi müdahalesiyle gerçekleşen mucizevi şifasını ardışık üç sahne aracılığıyla tasvir eder. Sanatsal süreklilik ve teolojik derinlikle inşa edilen bu anlatı dizisi, üç sahneden oluşan bir fresk döngüsü içerisinde

⁹ Lastória, J. C., & Morgado de Abreu, M. A. M. (2014). Leprosy: Review of the epidemiological, clinical, and etiopathogenic aspects – Part 2. *Anais Brasileiros de Dermatologia*, 89(3), 389–403. <https://doi.org/10.1590/abd1806-4841.20142487>

¹⁰ T. S. Miller ve J. W. Nesbitt, *Walking Corpses*, 122.

¹¹ T. S. Miller ve J. W. Nesbitt, *Walking Corpses*, 151.

¹² K. Bobosha, J. J. van der Ploeg-van Schip, S. J. F. van den Eeden ve T. H. M. Ottenhoff, “Field-Evaluation of a New Lateral Flow Assay for Detection of Cellular and Humoral Immunity against *Mycobacterium leprae*,” *PLOS Neglected Tropical Diseases* (2014), erişim adresi: <https://doi.org/10.1371/journal.pntd.0002845>.

epizodik biçimde kurgulanmıştır (Şekil 4). Bu üçlü sahne, yalnızca bir mucizenin dramatik anlatımı değil; aynı zamanda Bizans toplumunun hastalığı nasıl kavramsallaştırdığına, günah ve bedensellik ilişkisini nasıl kurduğuna ve imparatorluk otoritesinin nasıl teolojik biçimde yeniden kurulduğuna dair çok katmanlı bir ikonografik şemadır. İlk sahnede, imparatora tedavi amaçlı önerilen çocuk kanı banyosu, Antik tıbbın humoral teorilerine dayalı ama etik açıdan derin bir kriz oluşturan uygulamadır. Aetios of Amida (6. yy) ve Paulus Aegineta (7. yy) gibi erken dönem hekimlerin yazılarında benzer uygulamalara dair kayıtlar yer alır. Bu öneri, yalnızca bedeni değil, imparatorluk meşruiyetini de tehdit eden bir ahlaki çıkmaz yaratır. Bu noktada tıbbi bilgi ile teolojik duyarlılık arasında trajik bir çatışma açığa çıkar. İkinci sahnede imparatorun rüyasında Aziz Petrus ve Aziz Paulus belirir; bu ilahi vizyon, çocuk kanı tedavisinden vazgeçilmesini sağlar ve ertesi sabah Konstantin mucizevi biçimde iyileşir. Fresk bu ânı simgesel düzeyde işler: yatakta yatan Konstantin'in çevresinde, azizler başucunda ilahi kudretin fiziksel olmayan, ancak jestler ve sembollerle aktarıldığı bir şifa sahnesi kurulmuştur¹³. Azizlerin uzanan elleri, kutsiyetin metafizik iletimi olarak okunur; mimari arka plan, göksel bir alanın dünya üzerindeki izdüşümüne dönüşür. Üçüncü sahnede, Konstantin, görünür biçimde bozulmuş ve ruhsal olarak yıkıma uğramış bir beden içinde tasvir edilir. Evliya Çelebi'nin aktardığına göre, bu çürümenin kökeninde imparatorun gençliğindeki şehvet düşkünlüğü yer alır; bu nedenle cüzzam, yalnızca fiziksel bir hastalık değil, ilahi gazabın bedensel tezahürü olarak kavranır. Ciltteki lezyonlar ve solgunluk, hem tıbbi hem de moral göstergelerdir^{14,15}.

Bu üç sahne, yalnızca ardışık bir hikâyeyi değil, Bizans'ın kozmolojik anlayışında beden, günah, şifa ve otoritenin nasıl temsil edildiğini gösteren bir ikonografik dizgeyi oluşturur. Fresk, Tanrısal düzenle ahlaki yozlaşma, tıbbi çöküş ile teolojik onarım arasında kurulmuş bir görsel epistemolojiye dönüşür.

Fresk Analizi I: Çocuk Kurbanı Sahnesi

San Silvestro Şapeli'nde yer alan bu fresk sahnesi, yalnızca İmparator Konstantin'in cüzzamla sınıışını anlatmaz; aynı zamanda bir iktidar figürünün içsel çözülüşünü, etik bir kriz anında bedenin ve ruhun ne denli ayrıksı biçimde temsil edilebileceğini gözler önüne serer. Kompozisyon, görsel olarak ikiye ayrılmıştır: sol tarafta tahtında oturan imparator ve saray erkânı; sağda ise kadınlar ve çocuklardan oluşan sivil bir kalabalık yer almaktadır. Bu ikilik, yalnızca fiziksel bir ayırım değil; kararın, merhametin ve tanıklığın karşıt kuvvetler olarak kurgulandığı dramatik bir düzendir¹⁶. Tahta gömülmüş bir hâlde betimlenen imparator figürü, geleneksel otoritenin görkemli dış görünümünü sürdürse de yüzündeki ifade ve beden diliyle ruhsal bir çöküntüye işaret eder. Kaftanı, mücevherli tacı ve çevresindeki mimari yapı, Roma imparatorluk ihtişamını simgelerken, imparatorun bakışlarındaki boşluk ve tereddüt, bu otoritenin artık yalnızca biçimsel kaldığını düşündürür. Saray hekimlerinin arkasında konumlandığı bu sahne, tıbbi aklın temsilcisidir. Ancak hekimlerin önerdiği tedavi yöntemi çocukların kanıyla yıkanmak dönemin teolojik dünyasında hem etik hem de kozmolojik bir sınav niteliğindedir¹⁷. Bu grotesk tıbbî öneri, fresk döngüsünün en dramatik sahnelerinden biri olan çocuk kurbanı kompozisyonuyla görselleştirilir (Şekil 1). İmparatorun karşısında yer alan kadın ve çocuk grubu ise freskin duygusal, ahlaki ve teopolitik ağırlık merkezini oluşturur. Kadınların kıyafetleri sade, pastel tonlarda ve uzun formlarda işlenmiştir; bazıları başlarını örtmüş, bazıları

¹³ A. Baggeoni, "Images of Healing: Sacred Iconography and Leprosy in Medieval Rome," içinde *Plague and the Sacred*, (Turnhout: Brepols, 2018), 143–163.

¹⁴ T. S. Miller ve J. W. Nesbitt, *Walking Corpses*, 2013.

¹⁵ J. C. Lastória ve M. A. M. M. Abreu, "Leprosy: Review... – Part 1," *Anais Brasileiros de Dermatologia* 89/2 (2014): 205–218.

¹⁶ D. Freedberg, *The Power of Images: Studies in the History and Theory of Response* (Chicago: University of Chicago Press, 1991).

¹⁷ Y. K. Taşyürek, "Evliyâ Çelebi İlâhî Komedyâ'yı Okudu mu?," *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 48 (2013): 231–255.

ise açık bırakmıştır. Bu kıyafetsel çeşitlilik, sınıfsal bir çeşitlenmeden ziyade, anneliğin evrensel boyutunu ve merhametin bedensel tezahürünü yansıtır. Figürlerden bazıları çocuklarına sıkıca sarılırken, bazıları göğे bakmakta, bazıları ise doğrudan imparatora yönelerek karar anına müdahil olmaktadır. Özellikle çocuklardan birinin imparatora doğru uzattığı el, yalnızca yalvarış değil, aynı zamanda teslimiyet ve şefkate duyulan umudu simgeler. Bu jest, sahnenin etik ve görsel mihverine yerleştirilmiştir. Freskte kullanılan renkler de sahnenin metafizik anlamını güçlendiren unsurlar arasında yer alır. Lacivert fon, zamandan kopuk bir kutsallık hissi yaratırken, imparatorun koyu bordo giysisi dünyevi gücü temsil eder. Buna karşın kadın ve çocukların kıyafetlerinde görülen açık mavi, bej ve solgun kırmızılar, yeryüzüne ve inanca daha yakın bir görsel ton üretir. Saray yapısının altın renkli tuğlaları, dünyevi iktidarın sertliğini yansıtırken; sağdaki figürlerin toprakla temas eden beden dili, inancın ve masumiyetin doğal zeminini kurar¹⁸. Kompozisyonda özellikle dikkat çeken bir diğer unsur ise sahnenin merkezindeki boşluktur. Bu boşluk, yalnızca mekânsal değil; aynı zamanda etik bir boşluktur. İzleyiciyi doğrudan olayın kalbine yerleştiren bu düzenleme, kararın yükünü tarihsel figürlerden çıkararak güncel vicdanlara yükler. Böylece fresk, yalnızca bir görsel anlatım aracı değil; bir tür etik düşünme aygıtına dönüşür¹⁹. Sahnenin sonuna dair bilgi ise freskte değil, anlatının devamında gizlidir. Tarihsel versiyonlarda çocukların kurban edilmediği, İmparator Konstantin’in rüyasında Aziz Petrus ve Aziz Paulus’un kendisine görünerek onu ruhani bir şifaya yönlendirdiği aktarılır. Freskin bu son bölüme yer vermemesi, izleyicinin zihninde eylemin değil, eylemsizliğin ve sessizliğin etkisini artırır. Burada şifa, hekimin reçetesinden değil, inançtan ve merhametten doğar. Bu da imgenin taşıdığı en güçlü mesajlardan biridir: kurtuluş, bedensel bir müdahaleden değil, ruhsal bir vazgeçişten geçer^{20;21}.

Bizans ikonografisinin bu çarpıcı sahnesinde yer alan tıbbi öneri olan “çocukların kanıyla yıkanmak” yalnızca bir tedavi biçimi değil, aynı zamanda bir ahlaki sınav olarak kurgulanmıştır. Söz konusu uygulama, erken Bizans tıp külliyatında dolaylı biçimde yer alan, humoral dengeye müdahale amaçlı tedavilerin aşırıya kaçmış ve etik sınırları zorlayan bir versiyonudur. Saray hekimlerinin bu önerisi, özellikle Antik Yunan tıbbında yaşlıların “genç kan” ile tazelenmesi yönündeki inanışın yozlaşmış bir formu olarak değerlendirilebilir. Aetios of Amida ve Paulus Aegineta gibi Bizans tıbbının önemli figürleri, kan alma, lavman, banyo ve sıcak soğuk dengesi gibi yöntemleri sistematik olarak aktarmış olsalar da, çocuk kanı kullanımı bu külliyatta normatif değildir ve burada dramatik bir sınav biçiminde sahneye yansıtılmıştır²². Tıbbi etik açısından bu öneri, genç bedenin yaşlı otorite için araçsallaştırılması anlamına gelir ve çağdaş biyoetik ilkelerle şiddetle çelişir. Mikrobiyolojik bilgi eksikliğiyle birleşen bu yanlış uygulama önerisi, toplumdaki hiyerarşik ilişkilerin tıbbi pratiğe yansımaları gözler önüne serer. Ancak freskte bu öneri uygulanmaz; ilahi bir rüya yoluyla müdahale gelir. Bu da Bizans tıbbında Tanrısal düzenin bozulmuş etik çerçeveyi restore edebileceği anlayışını güçlendirir. Tıbbi açıdan sahne analiz edildiğinde, tahtta oturan imparator figürünün donuk yüz ifadesi, motor sinir iletiminde yaşanan ciddi bir aksamanın sanatsal izdüşümünü sunar. Ridley–Jopling sınıflamasına göre LL (lepromatöz lepra) formu, maksillofasiyal bölgede “facies leprosa” olarak adlandırılan tipik deformasyonlara yol açar. Burun köprüsünün çökmesi, göz çukurlarının belirginleşmesi, yanakların düzleşmesi ve alın çizgilerinin silikleşmesi gibi belirtiler, doğrudan

¹⁸ A. Baggeoni, “Images of Healing: Sacred Iconography and Leprosy in Medieval Rome,” içinde *Plague and the Sacred*, (Turnhout: Brepols, 2018), 143–163.

¹⁹ D. Freedberg, *The Power of Images*, 1991.

²⁰ Y. K. Taşyürek, “Evliyâ Çelebi İllâhî Komedyâ’yı Okudu mu?,” *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 48 (2013): 231–255.

²¹ A. Baggeoni, “Images of Healing: Sacred Iconography and Leprosy in Medieval Rome,” içinde *Plague and the Sacred*, (Turnhout: Brepols, 2018), 143–163.

²² *Aetios of Amida, Tetrabiblos*, 6. yüzyıl.

betimlenmeden yüzeyin sadeleştirilmesi ve mimik kaybı yoluyla sunulmuştur^{23,24}. İmparatorun karşısında yer alan kadın ve çocuk figürlerinin korumacı duruşları ve çocuklara sarılmaları, dönemin cüzam algısına bağlı olarak gelişen sosyal izolasyon refleksinin ikonografik ifadesidir. Mikrobiyolojik açıdan M. leprae'nin düşük bulaşıcılığı bilinmektedir²⁵ ancak Bizans toplumundaki teolojik yorumlama, hastalığın fiziksel temasla değil, ruhsal yozlaşmayla geçtiği inancını barındırır. Bu nedenle figürlerin korkulu ve savunmacı tavırları, yalnızca biyolojik değil, teopolitik bir karşılık üretir.

Çocuk figürlerinin çıplak ayaklı ve narin çizimi, immünolojik savunmasızlığı göstermekten ziyade, ikonografik savunmasızlık duygusunu pekiştirir. Böylece fresk, tıbbi bir reçeteyi değil; bir ahlaki patolojiyi temsil eder.

Fresk Analizi II: Rüya ve İlahi Müdahale

Fresk, çaresizliğin eşiğinde beliren bir epifaniyle yön değiştirir. Anlatı, dünyevi tıbbın çıkmazından ilahi müdahaleye geçer. Konstantin'in rüyasında beliren azizler, kurban fikrine son verir ve ona Tanrı'dan gelen şifayı önerir (**Şekil 2**). Sahnenin merkezindeki imparator figürü; mor kaftanı, mücevherli tacı ve simetrik durağan konumlanışıyla yalnızca dünyevi bir hükümdarı değil, Tanrısal düzenin dünyevi vekilini temsil eder. Mor renk, *porphyrogenetos* kavramıyla bağlantılı olarak hem hanedanın biyolojik meşruiyetini hem de Tanrısal onayı ifade eder²⁶. Figürün merkezde ve hareketsiz biçimde yerleştirilmesi ise onun kozmik ekseninde sabitlenmiş bir otoriteyi simgelediğini gösterir. Bu düzenlemenin temel taşı olan altın zemin, imparatoru maddi mekândan yalıtarak onu zamansız, ilahi bir alana taşır. Bizans ikonografisinde altın, Tanrı'nın mutlak ışığını ve varlığını temsil eder; bu nedenle freskte yalnızca estetik bir arka plan değil, figürün metafizik statüsünü belirleyen bir unsurdur²⁷. İmparatorun yüzündeki solukluk, ciltteki eritemli noktalar ve donuk bakışlar, yalnızca tıbbi semptomlar değil; ruhsal ve teolojik yozlaşmanın bedensel izleridir. Bu semptomlar, yalnızca fiziksel değil; ilahi düzene aykırılığın bedende beliren yankılarıdır. Bu anlayış, hükümdarın bedeninde görülen her bozulmayı kamusal ve kozmik düzeyde anlamlı kılar. Bizans sanatında beden, yalnızca fizyolojik değil; metafizik bir alanın yansımasıdır. İmparator figürü, bu bağlamda "politik beden" kavramının merkezindedir: hem dünyevi otoritenin taşıyıcısı hem de Tanrısal düzene bağlı bir varlıktır. Mor kaftan ile hastalıklı tenin karşıtlığı, seçilmişlik ile sınanma arasındaki gerilimi görselleştirir. Sanatçının yüzey, ışık ve renk kompozisyonu bu çatışmayı derinleştirir²⁸. Başındaki tacın korunması, fiziksel zayıflığa rağmen ilahi seçilmişliğin sürdüğünü vurgular. Bu ikonografik ayrıntı, imparatorluk otoritesinin bedensel kırılganlıkla sınansa da sembolik düzeyde sürdüğüne işaret eder. Böylece fresk, ilahi düzen ile politik meşruiyetin bedensel düzeyde kesiştiği bir anlatıya dönüşür. Şifa teması ise burada sadece fiziksel bir iyileşmeyi değil, ilahi düzene yeniden dâhil olma sürecini simgeler. Freskte Aziz Petrus ve Aziz Paulus'un dokunuşuyla gerçekleşen mucizevi iyileşme, imparatorun ilahi lütufla yeniden kutsanmasını ve

²³ I. Bermann, "The Bacillus Lepae," *Archives of Medicine* 7 (1882): 203–215.

²⁴ B. Niranjana Moorthy, Prakash Kumar, K. R. Chaturra, H. R. Chandrasekhar ve P. K. Basavaraja, "Histopathological Correlation of Skin Biopsies in Leprosy," *Indian Journal of Dermatology, Venereology and Leprology* 67/6 (2001): 299–301.

²⁵ K. Bobosha, J. J. van der Ploeg-van Schip, S. J. F. van den Eeden ve T. H. M. Ottenhoff, "Field-Evaluation of a New Lateral Flow Assay for Detection of Cellular and Humoral Immunity against Mycobacterium leprae," *PLOS Neglected Tropical Diseases* (2014), <https://doi.org/10.1371/journal.pntd.0002845>.

²⁶ Alexander P. Kazhdan (ed.), *The Oxford Dictionary of Byzantium*, 3 cilt (New York: Oxford University Press, 1991)

²⁷ R. Cormack, *Writing in Gold: Byzantine Society and Its Icons* (Oxford: Oxford University Press, 2000).

²⁸ Raffaele Guerra, "Haunted Bodies: Health, Illness and Inner Life in Byzantium," içinde *Soul and Body Diseases, Remedies and Healing in Middle Eastern Religious Cultures and Traditions*, ed. Cătălin-Stefan Popa (Bucharest: Peter Lang, 2023).

meşruiyetini tazelemesini ifade eder²⁹. Bu bağlamda tıbbi bilgi arka plandadır; asıl şifa Tanrısal müdahale yoluyla gerçekleşir. Konstantin'in arkasında yer alan genç figür, törensel bir şemsiye ya da litürjik bir nesne taşıyormuş gibi tasvir edilmiştir. Figürün elindeki bu nesne, Bizans litürjisinde kutsal alanı belirleyen ve ritüel alanı görünür kılan bir araç olan flabellum olarak yorumlanabilir³⁰. Flabellum, yalnızca ayinsel bir aksesuar değil; aynı zamanda Tanrısal kudretin mekânda dolaşımını yöneten sembolik bir nesne olarak işlev görür³¹. Bu bağlamda, figür yalnızca bir hizmetkâr değil, therapeia kavramının bedenleşmiş bir temsili hâline gelir. Şifaya aracılık eden bu dünyevi figür, Tanrısal düzene katılımın ritüel jestlerle mümkün olduğunu gösterir. Flabellum'un titreşimi, bir tür kutsal rezonansı simgeler ve böylece beden, kutsalın görsel estetiğiyle örtüşen bir sahneye dönüşür³². Aziz Petrus ve Aziz Paulus, altın yaldızlı nimbus (hale) ile çevrelenmiş başlarıyla Tanrısal kudretin dünyevi suretteki temsilcileri olarak ön plana çıkar. Nimbus burada yalnızca kutsiyetin görsel bir işareti değil, aynı zamanda ilahi enerjinin yoğunlaştığı metafizik bir merkezdir³³. Figürlerden biri, sağ elini imparatorun üzerine doğru uzatmış; diğeri ise dua eder pozisyonda içe dönük bir jest sergilemektedir. Bu ikili beden dili, Bizans ikonografisinde ilahi iradenin aktarımındaki dualiteyi yansıtır: biri göksel kudretle temas kurarken, diğeri bu kudreti dünyevi alana iletir³⁴. Sağ elin ileri doğru uzatılması, yalnızca bir yardım çağrısı değil, doğrudan Tanrısal enerjinin aktarımı olarak okunur; bu jestin fiziksel temastan çok metafizik bir akışı temsil ettiği anlaşılır. Azizlerin sade kıyafetleri, dünyevi zenginlikten bilinçli bir arınmayı ve kutsal olanla yakınlığı simgeler. Bu görsel strateji, ilahi otoriteyi dünyevi temsilcilerle görünür kılmak için bilinçli olarak uygulanır. Figürlerden birinin elinde tuttuğu açık kitap ise yalnızca teolojik bilgi değil, aynı zamanda kelâmın iyileştirici gücünü taşır. Bizans litürjisinde kelâmın, sözel ya da yazılı formuyla hem ruhsal hem de bedensel şifayı mümkün kıldığına inanılır³⁵. Açık kitap, bu bağlamda sessiz bir dua kadar etkili bir tedavi aracı olarak resmedilmiştir. Bizans sanatında sözün bedene, kutsal kelâmın maddeye temas etmesi, yalnızca didaktik değil terapötik bir karşılık üretir^{36,37}. Her iki aziz figürü de Konstantin'in ayakucunda simetrik biçimde konumlanmış ve sağ ellerini ona doğru uzatarak eşzamanlı bir müdahalede bulunmaktadır. Bu eşgüdümlü jest, Bizans ikonografisinde şifanın yalnızca bireysel bir aziz aracılığıyla değil, Tanrısal gücün kolektif ve çok yönlü temsilcileri aracılığıyla aktarıldığını gösterir^{38,39}. Azizlerden biri, sağ ve sol ellerini birden uzatarak Konstantin'in bedenine doğru yönelmiştir; bu simetrik ve çift yönlü jest, ilahi kudretin doğrudan aktarımını temsil ederken, sol elinde tuttuğu mücevherli İncil

²⁹ A. Baggeoni, "Images of Healing: Sacred Iconography and Leprosy in Medieval Rome," içinde *Plague and the Sacred*, (Turnhout: Brepols, 2018), 143–163.

³⁰ Umberto Chierici, "Gli Affreschi della Chiesa di S. Silvestro in Aquila," *Bollettino d'Arte* 5 (1947): 111–128.

³¹ Raffaele Guerra, *Haunted Bodies*, 2023.

³² Christos Merantzias, "Bizans Kültüründe Benliğin Vücut Bulması," Brigitte Pitarakis (ed.), *Hayat Kısa, Sanat Uzun: Bizans'ta Şifa Sanatı* içinde (İstanbul: Pera Müzesi, 2015), 5–11.

³³ Alain Touwaide, "Byzantine Medicine Matters: Latest in Scholarship," bildiri, *Colloquia Ceranea IV*, University of Łódź, Łódź, 12 Mayıs 2022.

³⁴ Veronica Percec, "A Touch of Violence: Feeling Pain in Byzantium," içinde *Knowing Bodies, Passionate Souls: Sense Perceptions in Byzantium*, ed. Susan Ashbrook Harvey ve Margaret Mullett (Washington, DC: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 2017), 181.

³⁵ Maria Evangelatou, "Virtuous Soul, Healthy Body: The Holistic Concept of Health in Byzantine Representations of Christ's Healing Miracles," içinde *Holistic Healing in Byzantium*, ed. John T. Chirban (Brookline, MA: Holy Cross Orthodox Press, 2010), 173–242.

³⁶ Raffaele Guerra, "Haunted Bodies: Health, Illness and Inner Life in Byzantium," içinde *Soul and Body Diseases, Remedies and Healing in Middle Eastern Religious Cultures and Traditions*, ed. Cătălin-Stefan Popa (Bucharest: Peter Lang, 2023), 276–309.

³⁷ Evangelatou, "Virtuous Soul, Healthy Body".

³⁸ A. Baggeoni, "Images of Healing: Sacred Iconography and Leprosy in Medieval Rome," içinde *Plague and the Sacred*, (Turnhout: Brepols, 2018), 143–163.

³⁹ Guerra, "Haunted Bodies," 279.

aracılığıyla kelâmın maddi ve görsel temsiline de işaret eder. Dikkat çekici olan, bu elin doğrudan temasta bulunmak yerine örtülü oluşudur; bu durum, kutsal nesnelerle kurulan fiziksel ilişkinin aracı bir temizlik ve saygı filtresiyle sağlandığını gösterir. Örtü, hem fiziksel temasın sınırlanması hem de kutsiyetin dokunulmazlığına dair Bizans litürjik estetiğinin bir parçasıdır⁴⁰. Böylece her iki aziz, hem bedensel dokunuş hem kelâmsal kudretle bir tür ikili şefaathanesi kurar. Bu senkronize hareket, şifanın fiziksel temastan çok daha fazlası olduğunu, Bizans kozmolojisinde ilahi müdahalenin hem söz hem jest düzeyinde tezahür ettiğini simgeler^{41;42}. Sahnenin arka planındaki mimari, Bizans'ın sembolik şehir anlayışına referansla tasarlanmıştır. Perspektifsiz, simetrik yapılar, tonozlu kemerler ve kubbeler, yalnızca mekânsal bir arka plan değil; ilahi düzenin yeryüzündeki izdüşümüdür. Bu yapılar, urbs caelestis yani "ilahi şehir" in mimari karşılığı olarak yorumlanabilir ve seyirciyi dünyevi olan ile göksel olan arasındaki eşige davet eder. Özellikle Konstantin'in baş hizasında konumlanan merkezi kemerli yapı, sıradan bir mimari detay değil; ruhsal bir geçiş alanı, liminal bir eşik olarak işlev görür. Bu eşik yapısı, hastalıktan arınmanın yalnızca bedensel değil, ruhsal bir yeniden doğuş anlamına geldiğini sembolize eder. İmparatorun bedeninin hemen arkasında yer alan bu yapı, izleyicinin dikkatini yalnızca sahne önündeki figürlere değil, figürlerin yerleştirildiği kozmik düzenin temsiline yönlendirir. Fresk, böylece yalnızca bir şifanın değil, Tanrısal merhametin, dünyevi otoriteyle nasıl birleştiğinin ve bu birleşmenin mimari kurguda nasıl görünür kılındığının görsel anlatımı hâline gelir^{43;44}. Konstantin, hem günahkâr hem kurtulmuş figürdür; hem hastadır hem de ilahi seçilmiştir. Bu çok katmanlı temsil, Bizans dünyasında hastalığın yalnızca patolojik değil, aynı zamanda teolojik, politik ve ikonografik bir olgu olarak kavrandığını gösterir. San Silvestro Şapeli'ndeki bu sahne, Bizans toplumunun beden, kudret ve kutsallık algılarını iç içe geçiren bir görsel metin olarak okunmalı; tıbbın yalnızca tedavi edici değil, temsil edici bir güce sahip olduğu anlayışı içinde değerlendirilmelidir. Bu fresk, cüzzamın yalnızca fiziksel bir hastalık değil, aynı zamanda ilahi düzene dâhil edilmiş bir günah metaforu olarak temsil edildiğini göstermektedir⁴⁵. Konstantin'in lekeli bedeni, Tanrısal gazabın bedensel karşılığı olarak görülürken; azizlerin dokunuşuyla yeniden ilahi düzene katılır. Şifa, burada yalnızca bedensel iyileşme değil, teolojik olarak onarılmış bir bütünlüktür.

Modern tıpta şifa, klinik süreçlerle tanımlanırken; Bizans ikonografisinde beden, Tanrı ile insan arasında bir ara yüzdür⁴⁶. San Silvestro freski, bu anlayışın bir izdüşümü olarak, kırılgenlikle kutsallığın çakıştığı anı temsil eder. Bu yönüyle fresk, hem cüzzam ikonografisinin gelişiminde bir eşik hem de şifa veren azizlerin görsel gücünü yoğunlaştıran ender örneklerden biridir. Freskte Konstantin'in yatakta pasif biçimde resmedilmesi, Bizans tıbbında ilerleyici ve geri dönüşü olmayan hastalıkların sembolik biçimde temsildir. Bu duruş, yalnızca bir bedenin çöküşünü değil; aynı zamanda sinir sisteminin periferik çöküşüne dair nöroimmünolojik bir sessizliğin ikonografik ifadesidir. Modern tıpta lepromatöz lepra (LL) olarak adlandırılan ve yaygın cilt lezyonları ile sinir tutulumu ile seyreden formun görsel karşılığı olan bu pozisyon, aynı zamanda mikrobiyolojik anlamda Schwann hücrelerine basil invazyonu ve difüz nöropatiye işaret

⁴⁰ Evangelatou, "Virtuous Soul, Healthy Body."

⁴¹ Alexander P. Kazhdan (ed.), *The Oxford Dictionary of Byzantium*, 3 cilt (New York: Oxford University Press, 1991).

⁴² T. S. Miller ve J. W. Nesbitt, *Walking Corpses: Leprosy in Byzantium and the Medieval West* (Ithaca: Cornell University Press, 2014).

⁴³ Alain Touwaide, "Byzantine Medicine Matters: Latest in Scholarship," bildiri, *Colloquia Ceranea IV*, University of Łódź, Łódź, 12 Mayıs 2022.

⁴⁴ Christos Merantzias, "Bizans Kültüründe Benliğin Vücut Bulması," içinde Brigitte Pitarakis (ed.), *Hayat Kısa, Sanat Uzun: Bizans'ta Şifa Sanatı* (İstanbul: Pera Müzesi, 2015), 5–11.

⁴⁵ Lester K. Little, *Leprosy in Premodern Medicine: A Malady of the Whole Body* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2007).

⁴⁶ Raffaele Guerra, *Haunted Bodies*, 2023

eder^{47,48}. LL formu, Ridley–Jopling sınıflamasında immün baskılanmanın belirgin olduğu en ilerlemiş evreyi temsil eder; burada vücut, basil yüküyle baş edemediği için hücrel bağışıklık neredeyse yok denecek düzeye iner. Bu tip lepra, sinirlerde özellikle perinöral fibrozis, aksoplazmik dejenerasyon ve makrofaj infiltrasyonu ile seyreder. Sinir uçları boyunca myelin kılıfının kaybı, motor sinir fonksiyonlarını felce uğratar ve istemli kas hareketlerini durdurur. Bu nedenle sahnede Konstantin’in mutlak hareketsizlik hâlinde, uzanmış pozisyonunda betimlenmesi; sinaptik iletişimin sonlanması, duyu kayıpları ve kas atrofilerinin görsel dışavurumu olarak yorumlanabilir. Ayrıca bu durum, kas denervasyonu nedeniyle gelişen immobilizasyonla da örtüşür. Lepromin testi genellikle negatif sonuç verir; bu da hücrel immünitinin baskılandığını ve basil yükünün sistematik yayılım gösterdiğini gösterir⁴⁹. Fresk kompozisyonunda aziz figürlerinin Konstantin’e doğrudan temas etmemesi, Bizans toplumunun hastalık karşısında geliştirdiği ritüel arınma refleksiyle ilişkilendirilebilir. Ancak günümüz mikrobiyolojisi M. leprae’nin düşük bulaşıcılığa sahip olduğunu ve bulaşmanın genellikle uzun süreli yakın temas ve bağışıklık sistemi zayıflığı ile ilişkili olduğunu ortaya koymuştur⁵⁰. Fiziksel temassızlık bir yandan toplumun korku refleksini, diğer yandan ise hastadaki nöropatik bozulmaları gösterebilir. Schwann hücrelerine yönelik basil invazyonunun sinir liflerinde demiyelinizasyona neden olduğu bilinir; bu süreç sonucunda hem motor hem de duyu kayıpları meydana gelir⁵¹. Dolayısıyla freskteki figürlerin yalnızca manevî müdahalede bulunmaları, sinirsel kopuşun bir estetik dışavurumu olabilir. İmparator’un yüz mimiklerinde gözlenen donukluk ve hareketsizlik, yalnızca ilahi teslimiyetin değil, aynı zamanda karakteristik “facies leprosa” deformasyonlarının sanatsal ön figüratif temsili olarak da okunabilir. Lepromatöz leprada görülen maksillofasiyal bölgedeki kemik rezorpsiyonu, burun çökmesi ve yüzeysel cilt nodülleri, özellikle nazo-orbital bölgede belirginleşir⁵². Bizans sanatında bu tür deformasyonlar doğrudan gösterilmektense, gölgeleme, silikleştirme veya figürü geriye çekme yoluyla dolaylı biçimde sunulmuştur. Bu da görsel dilde hem utanmanın hem de yüceliğin aynı anda kurulmasına olanak tanır. Freskin mekânsal organizasyonu da estetikle örtülü bir biyopolitik izolasyonu temsil eder. Kemerli yapılar, içe kapalı alanlar ve hasta figürünün çevresindeki mimari boşluk, Bizans toplumunda cüzzamlı bireylerin yaşadığı mekânsal dışlanmayı sembolize eder. Bu dışlama yalnızca ikonografik düzlemde değil, aynı zamanda hukuki ve toplumsal alanlarda da gerçekleşmiştir. Cüzzamlılar evlenemez, kamu görevlerinde çalışamaz ve miras hakkından mahrum bırakılırken, bazıları kilise tarafından “sadaka toplayıcı” olarak yarı-manevi bir statüyle yeniden konumlandırılmıştır⁵³. Günümüzde lepra hastalığının tanısı erken konulmadığında nörolojik deformasyonların özellikle çocuklarda ciddi dışlanmaya neden olduğu bilinmektedir⁵⁴. Dolayısıyla fresk mekânı, Bizans’ın dışlayıcı epidemiyolojik reflekslerinin görsel bir kopyası gibidir. Histolojik olarak LL tip lepra, mikroskop altında globi adı verilen basil yığınları,

⁴⁷ J. C. Lastória ve M. A. M. M. Abreu, “Leprosy: Review of the Epidemiological, Clinical, and Etiopathogenic Aspects – Part 1,” *Anais Brasileiros de Dermatologia* 89/2 (2014): 205–218.

⁴⁸ *Sfântul Nichifor cel lepros – Văd surâsul lui Dumnezeu: viața, acatistul, paraclisul* (București: Editura Sophia, 2020), 87–94.

⁴⁹ *Sfântul Nichifor cel lepros – Văd surâsul lui Dumnezeu: viața, acatistul, paraclisul* (București: Editura Sophia, 2020), 93.

⁵⁰ K. Bobosha, J. J. van der Ploeg-van Schip, S. J. F. van den Eeden ve T. H. M. Ottenhoff, “Field-Evaluation of a New Lateral Flow Assay for Detection of Cellular and Humoral Immunity against Mycobacterium leprae,” *PLOS Neglected Tropical Diseases* (2014).

⁵¹ *Sfântul Nichifor cel lepros*, 102–110.

⁵² I. Bermann, “The Bacillus Lepae,” *Archives of Medicine* 7, no. 2 (1882): 153–164.

⁵³ T. S. Miller ve J. W. Nesbitt, *Walking Corpses: Leprosy in Byzantium and the Medieval West* (Ithaca: Cornell University Press, 2014), s.151.

⁵⁴ E. P. B. Alves, R. S. Moura, C. A. S. Lima ve J. M. B. Costa, “Leprosy in minors under 15: Incidence and characteristics of reported cases in the State of Pará in the period 2005 to 2013,” *Anais Brasileiros de Dermatologia* 95/1 (2020): 23–30, <https://doi.org/10.1016/j.abd.2019.05.005>.

grenz zonları ve foamy histiositlerle karakterizedir. Bu yapılar, organizmanın hücrel yanıt veremediği immün baskılanmış bir tablonun göstergesidir⁵⁵. Epidermal atrofiler, dermal ödem ve nodüler infiltrasyonlar, genellikle dermis yüzeyinde belirginleşir. Tıbbi estetik düzlemde ise bu yanıt eksikliği, figürün durağan, eylemsiz ve zamansız bir hâlde sunulmasıyla ifade edilir. Yani basil görünmezdir; ama etkisi, bedenın zamanla çürüyen imgesinde görünür hâle gelir. Sonuçta San Silvestro Şapeli'ndeki fresk, yalnızca bir ilahi şifa sahnesi değil, aynı zamanda tıbbi sessizliğin ve epistemolojik yoksunluğun görsel hafızasıdır. Mycobacterium leprae'nin neden olduğu nörolojik yıkım, immünolojik yetersizlik ve basil yükü bugün açık biçimde bilinmektedir; fakat Bizans'ta bu bilgiler mevcut olmadığı için hastalık, görselliğe sızan bir sessizlikle temsil edilmiştir. Cüzzam, bu bağlamda yalnızca bir patoloji değil; beden, toplum ve tanrısalılık üçgeninde askıya alınmış bir varoluş biçimi olarak fresklerde yer bulmuştur.

Fresk Analizi III: İkona ile Ruhsal Dönüşüm

San Silvestro Şapeli'ndeki fresk döngüsünün bir devam sahnesi olan bu kompozisyon, söz konusu dönüşümün ikonografik doruk noktasıdır: Konstantin, dünyevi otoritenin zirvesindeyken, diz çökerek ilahi şifaya yönelir⁵⁶. Kompozisyonun merkezinde yer alan figürler, hiyerarşik ama karşılıklı bir düzen içinde konumlanmıştır. Sağda, altın varaklı kaftanı içinde diz çöken imparator figürü, dünyevi kudretin temsilcisidir. Ancak bu kudret, sembolik olarak başını eğdiği ve dua pozisyonuna geçtiği anda askıya alınır. Bu jest yalnızca bedensel bir eğilme değil, aynı zamanda epistemolojik ve ontolojik bir teslimiyettir: bilgiyi bedenden değil, vahiyden ve inançtan türetme yönelimidir⁵⁷. İmparatorun karşısında yer alan ruhban figür, Aziz Silvester olarak tanımlanabilir. Elinde tuttuğu ikonada Petrus ve Paulus'un yüzlerinin işlenmiş olması, hem rüya anlatısına hem de bu rüyada imparatora görünerek onu vaftize yönelten kutsal otoritelere referans oluşturur. Bu sahne, dünyevi tıbbın sınırlarından ilahi epistemolojiye geçişin görsel ifadesidir (**Şekil 3**). Böylece ikon, yalnızca bir görsel nesne değil; Tanrı ile kul arasında aracılık eden teofanik bir aygıt işlevi görür. Bu durumda Silvester figürü, Tanrı'nın sesi değilse bile yüzüdür. İkona ise bu iletişimin görsel vektörü olarak okunmalıdır⁵⁸. Sahnedeki mimari arka plan, çok katmanlı anlamlara sahiptir. İki yana dizilmiş kuleli yapılar, hem Roma mimarisine gönderme yapar hem de "kutsal şehir" temsili olarak Yeni Kudüs'ün simgesel çağrışımını barındırır. Merkezdeki kemerli açıklık, kapı formuyla betimlenmiştir ve içinde bir kandil ya da tütsülük asılıdır. Bu detay, hem mekânın litürjik niteliğine hem de kutsal alan ile profan alan arasında kurulan sınırın geçirgenliğine işaret eder. İmparator bu eşikte diz çökmektedir; yani tam anlamıyla eşikte bir figürdür ne yalnızca dünyevî ne de tamamen ruhsaldır. Bu aradalık, sahnenin metafizik gerilimini pekiştirir⁵⁹. Renk kullanımı ve kıyafet ikonografisi de bu sahnenin anlam katmanlarını destekler. Ruhban figürlerin beyaz ve açık tonlarda betimlenmiş olması, kutsallık, temizlik ve ilahi ışımaya anlamlarını taşır. Buna karşın imparatorun altın işlemeli koyu giysisi, dünyevi ihtişamı ve saray kültürünü temsil eder. Ancak bu gösterişli kıyafet, artık hükmetmek için değil, teslim olmak için giyilmiştir. Bu nedenle fresk, dünyevi kudretin yalnızca Tanrısal otoriteye yöneldiğinde anlamlı hâle geldiği teolojik politik bir okuma zemini sunar⁶⁰. İmparatorun arkasında yer alan saray mensupları ve muhafız figürleri, bu teslimiyet ânına tanıklık eden dünyevi gücü temsil ederken; Silvester'ın ardındaki din adamları, geleneğin sürekliliğini

⁵⁵ Sfântul Nichifor cel lepros, 142–150.

⁵⁶ D. Freedberg, *The Power of Images: Studies in the History and Theory of Response* (Chicago: University of Chicago Press, 1991).

⁵⁷ A. Baggeoni, "Images of Healing: Sacred Iconography and Leprosy in Medieval Rome," içinde *Plague and the Sacred*, (Turnhout: Brepols, 2018), 143–163.

⁵⁸ D. Freedberg, *The Power of Images*, 1991.

⁵⁹ Y. K. Taşyürek, "Evliyâ Çelebi İlâhî Komedyâ'yı Okudu mu?," *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 48 (2013): 231–255.

⁶⁰ A. Baggeoni, "Images of Healing," 2018.

ve kutsal öğretinin kolektif doğasını simgeler. Böylece sahne, yalnızca bireysel bir dönüşüm anı değil, iki otorite yapısı sacrum imperium ve sacra ecclesia arasındaki dengelenmeyi de görselleştirir. Fresk, bu anlamda, yalnızca bir dini anlatı değil; aynı zamanda Bizans ve Ortaçağ Latin Hristiyan düşüncesinin teopolitik paradigmasını yansıtan bir simgesel düzlemdir^{61,62}. Bu sahneyle birlikte izleyici, imparatorun içsel krizden ilahi yönlendirmeye, dünyevi çözümlerden ruhsal bağlılığa evirilen bir süreci adım adım izler. Böylece fresk yalnızca bir olayın betimi değil, bir dönüşümün tecessümü hâline gelir. Duvarı dondurulmuş bu an, hareketsizliğine rağmen güçlü bir epistemolojik hareket barındırır: hakikatin kaynağı artık tıbbi ya da siyasi değil; ilahî ve ikonografiktir. Bu sahnede İmparator Konstantin, diz çökmüş halde dua pozisyonunda resmedilmiştir; bu ikonografik jest yalnızca dini teslimiyeti değil, aynı zamanda ilerlemiş lepromatöz lepra formunun fiziksel sınırlarını da ima eder. Lepra hastalığının geç evrelerinde görülen kas zayıflığı, eklem deformasyonları ve periferik nöropatiler, hastanın mobilitesini kısıtlayarak yalnızca diz çökme gibi sabit pozisyonlarda durmasını mümkün kılar⁶³. Sahnedeki bu diz çöküş, teopolitik anlamda bir teslimiyetin ifadesi olduğu kadar, anatomik zorunluluğun da sanatsal izdüşümüdür. İmparatorun yüz ifadesi yine tipik bir facies leprosa betimlemesiyle örtüşür. Maksillofasiyal bölgedeki kemik kayıpları ve yumuşak doku atrofisi nedeniyle gelişen burun köprüsü çöküklüğü ve alın düzleşmesi, burada doğrudan betimlenmeyip yumuşatılmış yüz hatlarıyla resmedilmiştir. Gözlerdeki belirginlik, supraorbital sinirin etkilenmesiyle gelişen duyu kaybının ikonografik bir karşılığı olabilir. El ve ayaklardaki şekil bozuklukları, doğrudan gösterilmemiş olsa da, figürün duruşundaki simetrik olmayan denge, motor sinir hasarına bağlı postural instabiliteye işaret edebilir⁶⁴. İkonadaki aziz yüzlerinin gösterildiği kutsal nesne, burada bir “şifa vektörü” işlevi görür. Konstantin’in doğrudan ikona ile temas kurması, yalnızca ruhsal değil, aynı zamanda somatik bir aktarımı temsil eder. Bizans ikonografisinde ikonaya yönelme, bir tür litürjik nöroiletişim olarak okunabilir. Sinaptik iletimin zayıfladığı bir bedende, Tanrısal iletişim ikon aracılığıyla kurulur; böylece fresk, fiziksel yıkımın içinden doğan ruhsal restorasyonun alegorisine dönüşür. Sahnedeki diğer figürlerin mesafeli ve temassız duruşları, hastalığın hâlâ devam ettiğine ve bulaş korkusunun sürdüğüne işaret eder. Modern tıpta cüzzamın bulaşıcılığının oldukça düşük olduğu bilinmektedir⁶⁵; ancak Bizans bağlamında bu bilgi mevcut olmadığından, sahnedeki mekânsal ayırım, bir tür ikonografik karantina olarak yorumlanabilir. Bu sahne, yalnızca şifanın değil, şifaya doğru uzanan nörolojik, immünolojik ve teolojik bir sürecin görsel metnine dönüşür. Böylece Konstantin’in bedeni, hem patolojik hem metafizik bir topografya hâline gelir.

Sonuç

San Silvestro Şapeli’nde yer alan İmparator Konstantin fresk döngüsü, yalnızca Bizans dünyasında dinsel bir mucize anlatısını görselleştirmekle kalmaz; aynı zamanda patolojik yıkımın nasıl estetik bir dile dönüştürüldüğünü, teopolitik otoritenin bedensel zayıflık üzerinden nasıl yeniden kurulduğunu ve şifanın yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda kozmik bir restorasyon biçimi olduğunu ortaya koyar. Bu fresk, mikrobiyolojik bilinçten yoksun bir çağın, sinir sistemini çözen bir basil karşısında geliştirdiği görsel ve litürjik savunma biçimlerinin beden üzerindeki izdüşümüdür. Dolayısıyla burada analiz edilen ikonografik düzen, yalnızca bir sanat yapıtı değil; Bizans’ın teolojik epistemolojisinin, tıbbi sezgisinin ve estetik taktiklerinin yoğunlaşmış bir tezahürüdür. Cüzzam, özellikle lepromatöz lepra formunda, Schwann

⁶¹ Freedberg, *The Power of Images*, 1991.

⁶² Baggeoni, “Images of Healing,” 2018.

⁶³ J. C. Lastória ve M. A. M. M. Abreu, “Leprosy: Review of the Epidemiological, Clinical, and Etiopathogenic Aspects – Part 1,” *Anais Brasileiros de Dermatologia* 89/2 (2014): 205–218.

⁶⁴ L. S. Desarovits (ed.), *Sfântul Nichifor cel lepros – Vădi surâsul lui Dumnezeu: viața, acatistul, paraclisul* (București: Editura Sophia, 2020), 102–110.

⁶⁵ K. Bobosha, J. J. van der Ploeg-van Schip, S. J. F. van den Eeden ve T. H. M. Ottenhoff, “Field-Evaluation of a New Lateral Flow Assay for Detection of Cellular and Humoral Immunity against Mycobacterium leprae,” *PLOS Neglected Tropical Diseases* (2014).

San Silvestro Şapeli'nde Bizans Tıp Sanatı: Cüzzam

hücrelerine yönelik basil invazyonu, aksonal hasar, myelin kılıf dejenerasyonu ve buna bağlı olarak gelişen periferik nöropatilerle karakterize edilen ilerleyici bir nöroimmünolojik hastalıktır. Maksillofasiyal bölgede “facies leprosa” olarak adlandırılan deformasyonlar; burun köprüsünün çökmesi, yüz kaslarında atrofik yassılaşma, alın çizgilerinin silinmesi gibi yapısal bozulmalarla görünür hâle gelir. Ancak Bizans ikonografisinde bu bozulmalar doğrudan değil, gölgeleme, yüzey silikleştirme, frontal figür yerleşimi ve mimetik sabitlemeler yoluyla dolaylı biçimde aktarılmıştır. Böylece beden, tıbbi bir semptomlar dizgesi olmaktan çıkarak, estetik bir yıkım yüzeyine dönüşür. Fresklerdeki altın fon, yalnızca ikonografik bir stil unsuru değil; hastalığın zamansal bağlamdan soyutlanarak ilahi düzenin dışına itilmesi ve bir tür metafizik izolasyona sokulması anlamını taşır. Altın zemin, mikrobiyolojik olarak tanımlanamayan bir basil yükünün yarattığı bozulmayı görünmezleştirirken, aynı zamanda kutsal olanla temas hâlindeki figürleri de Tanrısal ışığın kapsayıcı dokusunda askıya alır. Bu durum, özellikle imparator figürünün etrafında örülen ılık gölge oyunlarında belirginleşir: fiziksel çöküş, ışığın düzlemiyle maskeleytirilmiş, tıbbi gerçeklik estetikle örtülmüştür. Sanatçının bedeni temsil etme biçimi, aynı anda hem bir anatomi bilmezliğinin hem de sezgisel bir semptom yorumculuğunun göstergesidir. Konstantin'in diz çöktüğü sahnede gözlenen kas tonusu kaybı, diz fleksiyonundaki sabitlik ve vücut ağırlığının tek merkezde toplanması, yalnızca ruhsal teslimiyetin değil, proksimal motor fonksiyonların zayıfladığı bir patolojik pozisyonun sanatsal temsilidir. Burada estetik, sinir sisteminin iflasını simgeleştiren bir duruş dili üretir; duanın kendisi, artık bir tanrısal hitap değil, nörolojik sabitliğin simgesel bir göstergesidir. Şifanın sahnede belirleyici bir unsur olarak varlık kazanması ise, modern tıptan farklı olarak, patogeni ortadan kaldırma üzerine değil; teolojik düzene yeniden katılma ve Tanrısal lütfâ yeniden erişme üzerine kuruludur. Aziz Petrus ve Aziz Paulus'un senkronize jestleri, şifayı sağlayan dokunuşlar değil, Tanrısal enerjinin ikonografik aktarımını sağlayan görsel vektörlerdir. Eller dokunmaz, çünkü dokunmak modern tıba aittir; burada iletişim, ikonalar, kitaplar, ışıklar ve mimetik sabitlik üzerinden gerçekleşir. Sinirsel iletişimin çözüldüğü bir bedene, Tanrısal kelâmın sessizce aktarılmasıdır bu. Fresklerde temsil edilen kadın ve çocuk figürleri ise, yalnızca sahnenin duygusal değil, aynı zamanda biyoetik merkezidir. Çocukların kurban edilmesi önerisi, yalnızca bir tıbbi yanlış değil; aynı zamanda siyasi otoritenin ahlaki çöküşünün eşikte durduğu noktadır. Burada önerilen tedavi, sadece bedenin değil, siyasetin de tedaviye muhtaç hâle geldiği bir kriz anıdır. Bu nedenle şifa, yalnızca bir hastalığın çözümü değil; bir uygarlığın epistemik iflası karşısında Tanrısal bilginin devreye girmesidir. Kompozisyonların mimari arka planı da Bizans'ın urbs caelestis anlayışıyla örtüşür: kemerler, tonozlar ve litürjik eşyalar yalnızca dekoratif öğeler değil; Tanrısal şifanın mekânsal geçişkenliğini temsil eden sınır göstergeleridir. Bu yapılar, şifanın bedenle değil, mekânla ilişkili olduğunu, iyileşmenin yalnızca fizyolojik değil, topolojik olduğunu ima eder. Şifa, bu anlamda bir organda değil; bir mimari eksende vuku bulur. Bizans ikonografisinde beden, yalnızca fizyolojik bir varlık değil; siyasal, teolojik ve semiyotik bir gösterendir. Konstantin'in hastalığı, yalnızca M. leprae'nin neden olduğu nöropatik yıkım değil; aynı zamanda Tanrısal düzenle bağı zedelenmiş bir iktidar bedeninin çözülmesidir. Ve bu çözülme, modern anlamda mikroskobik bilgiye değil; altın yaldıza, ikonaya, sessiz mimiklere ve ışığın yönüne emanet edilmiştir. Basil görünmezdir ama onun etkisi, freskin her köşesine sinmiş; estetik bir yokluk hâline dönüşmüştür.

Sonuç olarak San Silvestro Şapeli'ndeki fresk dizisi, yalnızca bir mucizenin temsili değil; aynı zamanda mikrobiyolojik bilinçsizlikle estetik zekânın, nöropatolojik gerçeklikle teopolitik sezginin iç içe geçtiği bir görsel hafızadır. Şifanın, modern tıbbın sınırlarını aşarak ikonografik sessizlikte vuku bulduğu; basil yığınlarının, yüzeydeki altın işlemlerde eritildiği; facies leprosa'nın, bir imparatorun kutsal yüzünde simgesel asaletle maskelendiği bir estetik tıbbi evrendir bu. Ve bu evren, yalnızca sanatın değil, bilginin de sınırlarını yeniden çizer.

Şekil 1. İmparator Konstantin'in cüzzamla sınıandığı ve şifa arayışının betimlendiği sahne. San Silvestro Şapeli, Roma. 13. yüzyıl.⁶⁶

Şekil 2. Aziz Petrus ve Aziz Paulus'un Konstantin'e rüyasında görünerek ilahi şifa vermesi. San Silvestro Şapeli, Roma. 13. yüzyıl.⁶⁷

⁶⁶ Yahya Kemal Taştan, "Evliyâ Çelebi İlâhî Komedîyâ'yı Okudu mu?", *Toplumsal Tarih*, sy. 341 (Mayıs 2023), 41.

⁶⁷ Chiara Baggioni, "L'Imperatore e i Santi: Iconografia della guarigione di Costantino nella Cappella di San Silvestro," *Studi Medievali* 59/1 (2018), 121.

San Silvestro Şapeli'nde Bizans Tıp Sanatı: Cüzzam

Şekil 3. İkon gösterisiyle Konstantin'in şifaya kavuştuğu ve ruhsal teslimiyetini kabul ettiği sahne. San Silvestro Şapeli, Roma. 13. yüzyıl.⁶⁸

Şekil 4. İmparator Konstantin'in cüzzamdan şifasına uzanan anlatı dizisini içeren fresk döngüsünün genel görünümü. San Silvestro Şapeli, Roma. 13. yüzyıl.⁶⁹

⁶⁸ Yahya Kemal Taştan, "Evliyâ Çelebi İlâhî Komedîyâ'yı Okudu mu?", *Toplumsal Tarih*, sy. 341 (Mayıs 2023), 41.

⁶⁹ Görsel, internet üzerinden kamuya açık bir kaynaktan alınmıştır; özgün yayın bilgisine ulaşamamıştır.

Kaynakça

Alves, E. P. B., Moura, R. S., Silva, C. A. S. ve Costa, J. M. B. "Leprosy in Minors under 15: Incidence and Characteristics of Reported Cases in the State of Pará in the Period 2005 to 2013." *Anais Brasileiros de Dermatologia* 95/1 (2020): 23–30. <https://doi.org/10.1016/j.abd.2019.05.005>

Baggeoni, Andrea. *Images of Healing: Sacred Iconography and Leprosy in Medieval Rome*. Turnhout: Brepols, 2018.

Bermann, I. "The Bacillus Leprae." *Archives of Medicine* 7, no. 2 (1882): 153–164.

Chierici, Umberto. "Gli Affreschi della Chiesa di S. Silvestro in Aquila." *Bollettino d'Arte* 5 (1947): 111–128.

Cormack, Robin. *Writing in Gold: Byzantine Society and Its Icons*. Oxford: Oxford University Press, 2000.

Evangelatou, Maria. *Virtuous Soul, Healthy Body*. Brookline, MA: Holy Cross Orthodox Press, 2010.

Freedberg, David. *The Power of Images: Studies in the History and Theory of Response*. Chicago: University of Chicago Press, 1991.

Guerra, Raffaele. "Haunted Bodies." In *Soul and Body Diseases, Remedies and Healing in Middle Eastern Religious Cultures and Traditions*, edited by Cătălin-Stefan Popa, 276–309. Bucharest: Peter Lang, 2023.

Guerra, Raffaele. "Haunted Bodies: Health, Illness and Inner Life in Byzantium." *Anuarul Institutului de Istorie George Barițiu* 62 (2023).

Kazhdan, Alexander, ed. *The Oxford Dictionary of Byzantium*. 3 cilt. New York: Oxford University Press, 1991.

Lastória, J. C. ve Abreu, M. A. M. M. "Leprosy: Review of the Epidemiological, Clinical, and Etiopathogenic Aspects – Part 1." *Anais Brasileiros de Dermatologia* 89/2 (2014): 205–218. <https://doi.org/10.1590/abd1806-4841.20142245>

Little, Lester K. *Leprosy in Premodern Medicine: A Malady of the Whole Body*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2007.

Merantzas, Christos. "Bizans Kültüründe Benliğin Vücut Bulması." In *Hayat Kısa, Sanat Uzun: Bizans'ta Şifa Sanatı*, edited by Brigitte Pitarakis, 5–11. İstanbul: Pera Müzesi, 2015.

Miller, Timothy S. ve Nesbitt, John W. *Walking Corpses: Leprosy in Byzantium and the Medieval West*. Ithaca: Cornell University Press, 2014.

Percec, Veronica. "A Touch of Violence: Feeling Pain in Byzantium." In *Knowing Bodies, Passionate Souls: Sense Perceptions in Byzantium*, edited by Susan Ashbrook Harvey ve Margaret Mullett, 181. Washington, DC: Dumbarton Oaks, 2017.

Sfântul Nichifor cel lepros. *Văd surâsul lui Dumnezeu: viața, acatistul, paraclisul*. București: Editura Sophia, 2020.

San Silvestro Şapeli'nde Bizans Tıp Sanatı: Cüzzam

Taşyürek, Yasin Kadri. "Evliyâ Çelebi İlâhî Komedyâ'yı Okudu mu?" *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 48 (2013): 231–255.

Touwaide, Alain. "Byzantine Medicine Matters: Latest in Scholarship." Bildiri, *Colloquia Ceranea IV*, University of Łódź, 12 Mayıs 2022.